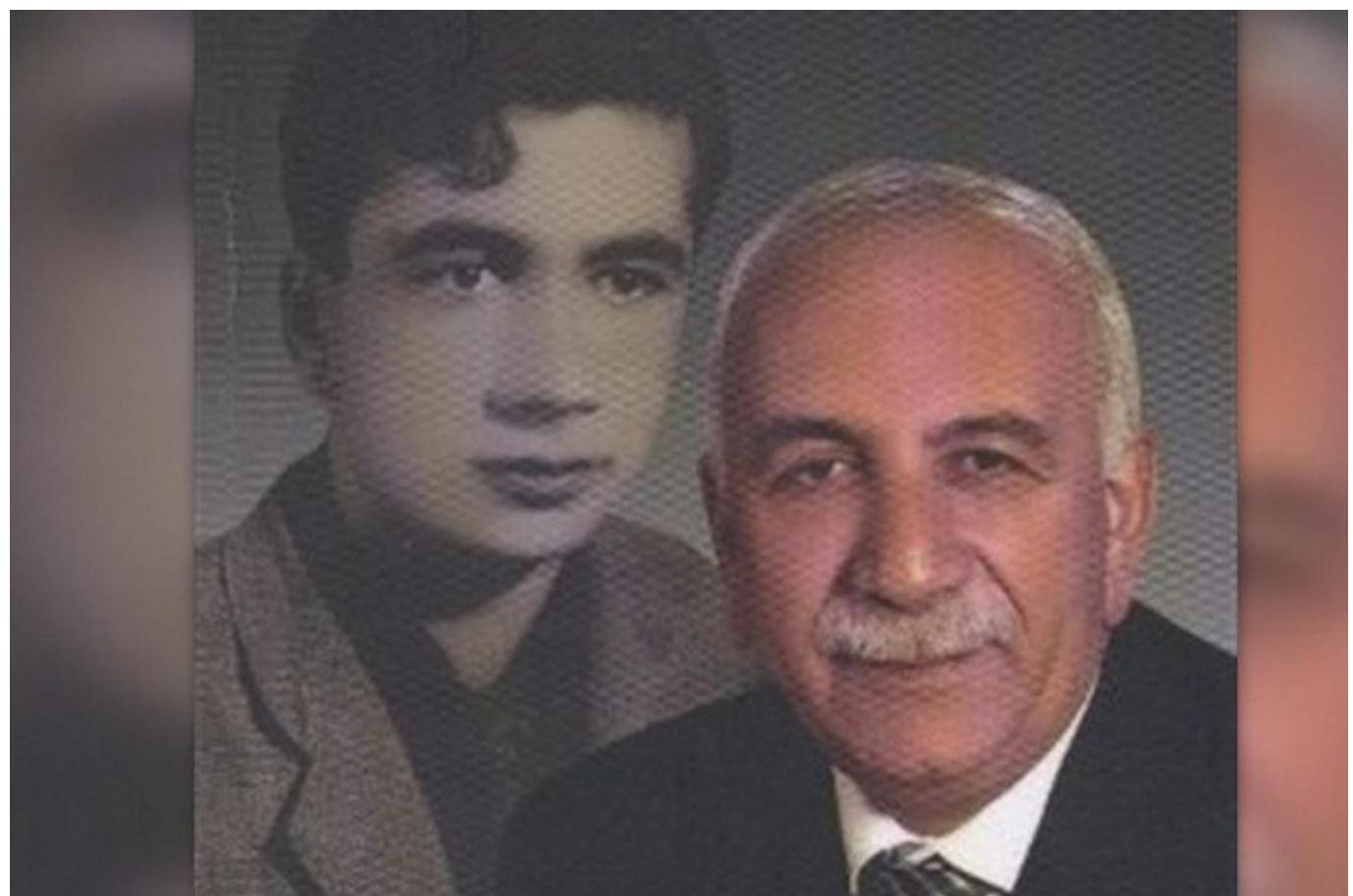

Kürt diliniň sorani we kurmanji şiweleriniň gunt köprüsi: Ziýa Awjy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Yatlamalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Kürt diliniň sorani we kurmanji şiweleriniň gunt köprüsi: Ziýa Awjy
KÜRT DILINIŇ SORANI we KURMANJI ŞIWELERINIŇ GUNT KÖPRÜSI:
ZIÝA AWJY

Bilmedim, ýadyňza düşyänem bolsa?.. Endi we Red atly iki tussagyň gözenegiň aňyrsynda guran dünýäsiniň hekayatyny gürrüň berýän «Şouşankdan gaçmak» («Побег из Шоушенка», 1994 ý.) atly kinofilm bardy.

Ýaş bankır Endi Dýufreýn aýalyny we aýalynyň oýnaşyny öldürmekde aýyplanyp, ömürlik tussag jezasyny alýar. «Şouşank» türmesinde taýak, urgy, gynama, zorluk, çekip-çydap bolmajak dürli hili zulumlar artygy bilen baram bolsa, Endi

ýaşaýyşdan elini üzmeýär we umydyny ýitirmeyär.

Onuň bolşy töweregindäkilere-de ýiti täsirini ýetirýär. Endi umydygär dünýägaragy bilen töweregindäki ähli tussaglary gözenegiň aňyrsynda-da azat ýaşaýyş bolup biljekdigine ynandyrýar.

Endiniň bu tagallaryna şärikdeş Red atly ýene bir ýoldaşy bar. Ähli gowy pikirdeligue, ähli ýagşy umydyna garamazdan Endi ätiýaçdan gerek bolar pikiri bilen gizlin ýerasty tunnel hem gazýar.

Wagty-sagady gelende içerde döreden toslama adamyň şahsy aýratynlygy bilen daşary çykyp, «Şouşank» türmesiniň zalym we rehimsiz başlygy üçin döreden hasaplarynda eýesi bolan bu toslama şahsy bolmagy makul bilyär. Ýöne gidip barýarka ýoldaşy Rediňem bir gün özünü tapmagyny umyt edip, ondan Ýuwaş okeanyň Meksika kenarlaryndaky Tuhateneu posýologyny bilip-bilmeýändigini soraýar. Sebäp bir gün çyksa, onuň bilen şol ýerde didarlaşmagy isleýär.

Tuhateneu ýer ýüzünde bolup biljek iň tenha, iň asuda we şunça başdan geçiren kynçlyklaryndan soñ rahatlyk tapmagy umyt eden ýeridir.

Endi ertesi gün ýigrimi ýyllap gazan ýerasty geçelgesinden gaçýar we içерden alan maglumatlaryny habar beriş serişdelerine berýär. Özü-de içerde döreden toslama şahsyýeti bilen zalym başlygyň bikanun ýollar bilen toplan pullaryny-da alyp, yzy uly heňgamaly täze durmuşyna bakan rowana bolýar...

FEAR CAN HOLD YOU PRISONER.
HOPE CAN SET YOU FREE.

TIM ROBBINS   MORGAN FREEMAN

THE
SHAWSHANK
REDEMPTION

CASTLE ROCK ENTERTAINMENT

A FRANK DARABONT FILM TIM ROBBINS MORGAN FREEMAN "THE SHAWSHANK REDEMPTION" BOB GUNTON WILLIAM SADLER
CLANCY BROWN GIL BELLOWS AND JAMES WHITMORE AS "BROOKS" MUSIC BY THOMAS NEWMAN DIRECTED BY RICHARD FRANCIS-BRUCE
Production Design by TERENCE MARSH Cinematography by ROGER DEAKINS, B.S.C. Executive Producers LIZ GLOTZER AND DAVID LESTER
Based on the Short Novel "Rita Hayworth and Shawshank Redemption" by STEPHEN KING

CASTLE ROCK
ENTERTAINMENT

DOLBY STEREO

DOLBY STEREO

COLUMBIA
PICTURES

Kinofilminden gysgaça mazmunyny size Reşadiyäni has gowy gürrüñ

bermek üçin aýdyp berdim.

Wandan Tatwana tarap gidende takmynan ýoluň 115-nji kilometrinde aşaklygyna ineniňde, öňümüzden Wan kólüniň günorta kenarynda Tuheteneuwa meňzeş, parahat, asuda ýer çykýar.

Ikindinden soň gün Nemrut dagynyň depesindekä Reşadiýe obasynda gün, tebigat, peýzaž şolar ýaly parahat, şolar ýaly özünecekiji ýagdaýda adamy özüne melul edýär.

Ömrümde şol obadan paragat, has asuda we ýaşamaga amatly ýer entek görmedim.

Demirgazygynda Süphan dagy, günbatarynda Tatwan we Nemrut daglary, öñünde Wan köli we gündogary günorta-gündogary bilen arkasyny daglara dirän bu imisala Reşadiýe obasy aslynda 6-7 sany obany-da öz içine alýan nahiýe (arçynlyk) merkezidir.

Ine, şol arçynlyga degişli we asudalygy bjlen Reşadiýeden parhy bolmadyk Pinkas obasynda 1946-njy ýylда dünýä inen biri hakda gürrüň bermek isleýärin. Oňa Ziýa Awjy diýýärler.

Ziýa Awjy durmuşda örän seýrek duşulýan agras, işeňňir, düzgün-tertipli, hormatlanýan, diline, medeniýetine, edebiýatyna wepaly we sözüň hakyky manysyndaky žentlmendir.

Ol şeýle bir sypaýy we agras hereket edýär welin, adam onuň ýanynda özünü mydama bir gezek belentde ýaly duýýar.

Men bütin kürt jemgyýetini tanaýan diýip biljek däl: ýöne Ziýa Awjy düzgün-tertipli we yzygiderli işläp döredýän eserleri bilen durmuşmyzy gözelleşdirýän M.Emin Bozarslan, Jelile Jelil, Tahsin Doski, M.Ali Karadagi ýaly ýazyjylaryň deň-duşudyr.

Öwlüýä Çelebi ýaly jahankeşdeler bilen taryhdan öñki döwrüň

barlaglaryny geçirgen barlagçylaryň aýtmagyna görä, kürtler Nuh pygamberiň döwründen bәri üýtgemän ýaşap bilen seýrek halklaryň biridir.

Edil şonuň ýaly dilleri-de gadymydyr. Emma gelip görseñizläň, Birinji jahan uruşyndan soñ ýerleri täze gurlan döwletler Türkiýedir Eýranyň, dominion döwletjikler Yrakdyr Siriýanyň arasynda paýlaşylýar.

Bu şum maňlaý jemgyýetiň ähli gatlaklary üçin betbagtlygyň başlangyjy bolýar.

Saýks we Pikot atly iki sany jähennem zebanisiniň taýýarlan kartasy kürtleri ne-hä doly aýaga galyp öz peýdalaryna gutarjak ýagdaý döretmeklerine ne-de gegemon döwletler tarapyndan ýok edilmegine mümkünçilik berjek netije döretmegine sebäp bolýar. Göýä käbir synalaryň ysmaç bolşy ýaly. Ne-hä ýaşap bilyär, ne-de ölüp.

Bu ahwal ýyllara saralan görnüşde, aýratynam Türkiýä berilen bölekde kürt jemgyýetini ýok saýmaga we assimilizasiýa sezewar etdi.

Müň ýyllyk medreseler ýapyldy, malýataga öwrüldi. Ata-baba dowam edip gelen bilimiň soñuna nokat goýuldı. Täze zamanabap mekdepler açdyrylmady, jemgyýetçilik ysmazy hasam çuňlaşdyryldy.

Ziýa Awjynyň dünýä inen 1946-njy ýyllar töworegi döwrüniň iň

garaňky umytsyz ýyllarydy.

Emma «Gijäniň iň garaňky pursaty daň şapagyna iň ýakyn pursatydyr» sözi diýlişi ýaly, hut şol ýyllarda RHP-den bölünen topar sözde-de bolsa Demokratik partiýany gurup, kürt jemgyyetiniň äm-sämlikden çykmagyna sebäp bolupdyr.

Çünki ýeke-täk partiýa hökümeti sebitde başga partiýalaryň we toparlaryň döremegine mümkünçilik bermändigi üçin jemgyyet čuň sessizlige gömülüpdi.

Demokratik partiýa az-uçugam bolsa, jemgyyetiň petige dirän demini açypdyr we jemgyyetiň sessizlikden bogulmagynyň öňünü alypdyr.

Awjy maşgalasy sebitde sylanýan we tanalýan maşgala. Onuň kakasy Bitlisde Ýörite dolandyryş mejlisiniň agzasy. Kakasy bu işine ýekepartiýalylyk döwründe başlapdyr we Demokrat partiýanyň gurulmagy bilen täze partiýanyň düzümine geçipdir.

Maşgala sebitiň sylanýan we tanalýan beýleki maşgalalary – Gaýda şeýhleri, Müküs we Hizan beýleri, Kesan deresiniň kethudalary bilen ýakyndan gatnaşyk saklaýar. Şonuň üçin olary gelim-gidimi, myhman-mediwany diýseň kän bolupdyr.

Kiçijk Ziya kakasynyň diwanynda edilen gürrüňler bilen gelip-gidýänleriň getirýän habarlary bilen ulalypdyr. Tebigy şartler we sosial sfera onuň deň-duşlaryndan has ir yetişmegine ýardam edupdir.

Kakasy sowatly adam bolangoň Taberiniň «Yslam taryhyň» okap, çagalaryna we maşgala agzalaryna muny gürrüň beripdir.

Bu gürrüňler kiçijk Ziyanyň aňynda ullakan zyá döredipdir. Onuň okamagyna we kitaba ýakynlaşmagyna sebäp bolupdyr.

Kakasy oglunuň ýagdaýyny görüp, 1954-nji ýylда başlangyç mekdep üçin gjem bolsa, Bitlisiň welaýat merkezinde başlangyç mekdebe okuwa beripdir.

Tebşiräp ýatan mellegiň suwa eňek basyşy ýaly, olam «suwuna» eňek basypdyr we ullakan işdämenlik bilen okamagy-ýazmagy öwrenipdir.

Başlangyç mekdebi tamamlandan soň orta mekdepde okuwyny dowam etdirmeli bolup durka liseýde dowam etmeli bolýar.

Munuň üçinem Wana gelmeli bolýar. Sebäp olara iň ýakyn ýer Wan eken. Şonsuzam Tatwanyň gündogarynda galan Bitlisiň ähli obalary ýaly Wan olara psihologiki taýdan ýakyndy.

Ziya liseýde okamaga başlaýar, emma başlangyç mekdep ýyllaryndan bäri beýan edip bilmeýän nämedigi belli däl duýgusy içini gemirýärди. Ol mahrumlyk duýgusyna batýar, ýöne

bu mahrumlyk duýgusynyň ýoksullykdan gözbaş almaýandygyny-da bilipdir.

Bu duýgy adamyň edil dişi agyrýanca dişiniň nämedigini bilmeýşi ýaly duýgydyr. Ol hem liseýde okaýarka käbir klasdaşlary bilen gürleşme, ýone başgaça gürleşme zerurlygyny duýýar.

Bu onuň içindäki tebigy kürtlük duýgusynyň syýasylaşma alamatlarydyr.

Ýüregi çarp urupdyr. Özuniň kürtdüğini, kurtleriňem hak-hukuklarynyň bardygyny, olaryň dilinde näme üçin bilim berilmeyändigini, ýurtlarynyň nämüçin yzagalakdygyny... aýdasy gelipdir.

Kimdir birileri bilen gürleşesi gelipdir.

Başga ýoldaşlary bilen gürleşip we olary ýanyна çekip bilmekde işi şowlapdyr. Sebäbi kakasy oña jaý guryp beripdir we bir-i ki tanşy bilen bile şol öýde ýaşapdyr.

Yaş Ziýa käbir ýoldaşlary bilen liseýde okap ýörkä ikiden-üçden üýşüp durupdyr. Şol ýoldaşlaryna hem edilen geipiň öz aralarynda galmagyna äht etdiripdir.

Bu onuň syýasy guramaçylygyny ilkinji ädimi bolupdyr. Wanda başga-da käbir tanyşlary tapypdyr we Biruki taýpasynyň kethudalygyny eden maşgalanyň käbir watanperwer agzalary bilenem tanşypdyr.

Olaryň öyüne gelip-gidip, bir gezek öñem adyny eşden adamy Sait Kyrmyzytoprak (Doktor Şiwan) bilen tanşypdyr.

Belli bir wagtdan soň höwesjeň guramaçylygyny professional guramaçylyga öwrüpdyr.

Ziýa Awjy ýaş, tutanýerli we maksada okgunly bolandoň, DDKO-nyň düýbüni tutulmagyna-da gatnaşypdyr.

Birnäçe ýerde ýerli kružoklaryň gurulmagyna öñbaşçylyk edipdir we bu işleriň derejesini has sagdyn sfera oturtjak wagtynda 1971-nji ýylyň martynda topalaň bolup geçýär we olam beýleki köp watansöýüji kürt ýaly mundan paýyny alypdyr.

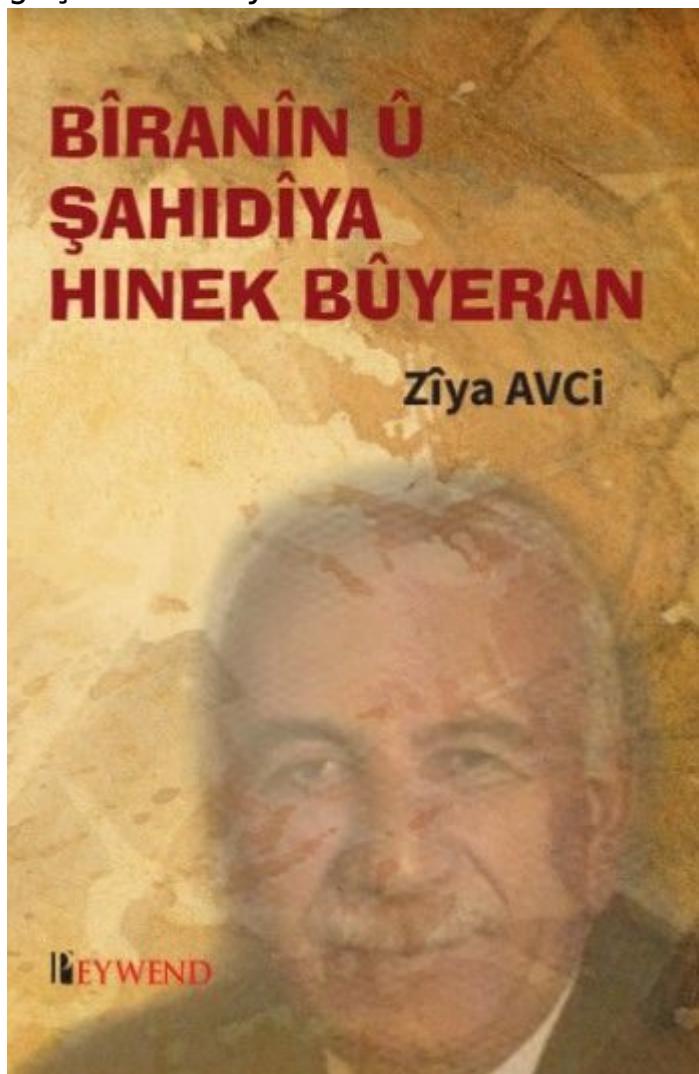
Geň galaýmaly, ol tussag edilmändir we birnäçe ýoldaşy bilen günorta geçipdir. Şol ýerde doktor Şiwan bilen tapyşyp, käbir taýýarlyk işlerine başlapdyr.

Emma şum takdyr olaryň diş-dyrnak bolup guran syýasy-demokratik toparynyň içine wirus ýerleşdirip, öcli we gazaply ýolbaşçylaryň düşünişme duýgusuny kör edýän ýaly T-KDP-nyň başlygy Sait Elçiniň ölümne sebäp bolupdyr.

Şular ýaly garaňky we pyrrykdakpisint hadysa kürt hereketiniň

tebigy ornunynda gopmagyna, Ziýa Awjynyňam iň kösençli döwrüniň başlanmagyna sebäp bolýar.

Ziýa Awjy bu garaňky döwürini garabasmalar bilen doly düýs deýin ýatdan çykarjak bolýan ýaly hiç gürrüň beresi gelmeýär. Menem onuň bu sessizligine hormat goýup, bu döwrüň üstünden geçmek isleýärin.

Ýazyjynyň özi «Ýatlamalar we kabin wakalardaky shaýatlyk» («Bîranîn û Şahidiya Hinek Buyeran») atly kitabynda bu barada giňişleýin durup geçýär. Kim gyzyklansa, bu kitaby okap biler. Okanyňa degýän kitap.

Onuň özem başdan geçirilen döwrüni mümküngadar şikessiz ýagdaýda geçirirjek bolýan ýaly yza dolanýar, adaglanýar we harby gulluga gidýär. Çünkü wagt ähli gaýgy-hasratlaryň iň gowy dermanydyr. 1973-nji ýylда harby gullukdan gelenden soñ döwlet işine girýär.

Ýonekeý durmuşyny dowam etdirip ýörkä köne tanyşlarynyň raýyny ýykyp bilmän, parahatçylykly, demokratik hak-hukuklara esaslanýan işlere täzeden baş goşýar.

1979-nyjy ýylda Eýran KDP-sy bilen gyzyklanyp, şol ýere gidýär. Şol wagta çenli köp eşidenem bolsa, onçakly bilmeyän we tanamaýan kürt diliniň sorani şiwesi bilenem tanyşýar.

Arap elipbiýine çagalygyndan ilgezik bolangoň, sorani şiwesinde ýazyylan kitaplary okamaga, öz-özünü özleşdirmäge başlaýar, çyny bilen terjime edýär.

Bärde başga bir kyýamat gopup, 1980-nji ýylyň 12-nji sentýabrynda täze döwlet agdarlysygy bolup geçýär we buldozer mysaly bar ýeri tekizläp çykýar.

Sagly-çepli birnäçe topary mynjyradyp taşlaýsy ýaly, ýaragsyz, demokratik we hak-hukuga esaslanyp göreşyän ähli oppozision guramalary-da ýer bilen ýegsan eden 12-nji sentýabr döwlet agdarlysygynyň gazabyndan öň Eýranda galmaga niyetlenenem bolsa, ol ýerde-de galyp bilmän Şwesiýa gidýär.

Şwesiýa... Tümlükde ýagtylyk tapan, ýer ýüzüniň iň sowuk, gijesi-gündizi belli däl, ýöne ol ýerdäki her bir raýatyň işleýän, bir zatlar bilen meşgullanýan, hemmeleriň azat, islän dilinde gürläp bilýän ýurdy.

Bu ýurt «12-nji sentýabryň» gazabyndan, Eýran Yslam rewolýusiýasynyň penjesinden we Saddam Hüseýiniň zulumyndan gaçan ähli kürtler üçin howpsuz gaçybatalga bolýar.

Gidenleriň bir bölegi az wagtdan soň yzyna dolanyp, bärdäki işlerini dowam etdirmek isläpdir we günlerini kafeleriň alagaraňky çüñkünde oturyp geçiresleri gelmändir.

Emma käbirleri-de hut «Şouşankdan gaçmak» kinofilmindäki Endi ýaly tapan ýerinde ýaşapdyr we bir zatlary edip bolar pikiri bilen durmuşa uýgunlaşypdyr hem-de hakykatdanam örän gowy işleri edipdir.

Bularyň köpüsini indi tanaýansyňzam. Mehmet Uzun, Fyrat Jeweri, M.Emin Bozarslan, Zeýnel Abidin Zinar, Hesene Mete we başga-da birnäçe ýazyjylarymyz şu ýurtdan çykdy.

Ziýa Awjy hem şolaryň biri. Umuman alanda bu dünýäde iki dürli adam bar: Bir zat bolasy gelýänler we bir zat edesi gelýänler.

Ziýa Awjy özürboýy bir zat edesi gelýänlerden bolup, Şwesiýanyň öz ýurduna meñzemeýän şertlerinde özüne täze durmuş gurupdyr.

Ol önem bilýän arap elipbiýi bilen ýazyylan kürt dilindäki eserleri latyn elipbiýine geçiripdir. Geçiren kitaplarynyň arasynda we ilkinji gezek çap etdiren kitabı Abdyrekib Ýusubýň «Diwana Kurmanjy» atly eseridir.

Bu eser göwrüminiň kiçidigine garamazdan, uly-uly işleriň

edilmegine sebäp bolupdyr. Nädip rus ýazyjylaryna «Gogolyň paltosyndan çykdy» diýilýän bolsa, meň pikirimçe biziň klassyky kürt edebiýatyny öwrenýän edebiýatçylarymyzyňam birinji gollanmasy «Diwana Kurmanjydyr».

Ziýa beý Şwesiýada otly duralgasynyň şefi bolup işleýär. Ol özüne degişli birnäçe duralganyň kontrolýorydyr.

Her gün ýanyna kitabyny we kompýuterini alyp işe gidýär. Ilki biraz işleýär, ýadanda duralgalara gözegçilik edip gelýär we gaýdyp gelenden soň ýene işleýär.

Birnäçe günläp, aýlap, ýyllap şu güne çenli şular ýaly režimde işläp gelýär.

ŞEREFNAME

—Diroka Kurdistanê—

Şerefhanê Bedîsî

Werges Kurnaz
Ziya Avci

Ol Şerefhan Bitlisiniň «Şerefnamasyndan», köne osmanly harby gullukçysy, soňra Yrakda ministr nolan Muhammet Emin Zeki beýiň «Kürtleriň we Kürdüstanyň taryhy» ýaly tapan her

kitabyny sorani şiwesinden kurmanji şiwesine geçirýär.
Täzeden göçüren eserleri üçin ýeke teññe hem soramazdan çap ediljek neşirýatlaryna tabşyrýär.

Onuň açan dünýäsi düýpsüz derýadır. Aýratynam demirgazgykda kürt diliniň başyna inen betbagtlyk sorani şiwesinuň başyna inmändor we ol ýerde ýüzlerçe, müňlerçe kitap çap edilipdir.

Ziýa beý hem şol derýadan tulum-tulum suw alyp arassalaýar we şiwedesleriniň düşünip biljek görnüşine getirip, olaryň dykgatyna ýetirýär.

Häzire çenli ýeke jiltlikleiň ýany bilen iki, üç, alty, hatda on jiltlik, jemi elli jiltden gowrak kitaby transkripsirledi we köpüsini-de çap etdirdi.

Kitaplary «Nûbihar», «Avesta», «Lîs» ýaly kürt dilinde neşir edilýän abraýly neşirýatlarda çap edilýär.

Aýratynam Maruf Heznedaryň «Kürt edebiýatynyň taryhy» («Wêjeyî Mêjûyî Kurdi») atly kult eseri göçürmek bilen uly iş bitirenem bolsa, Muhammet Ali Karadaginiň 10 jiltlik «Golýazmalar bilen kürt ulamalaryny janlandyrmak» («Pojandinewey Zanayani Kurd le Destxetekan da») atly eseri bilen özündenem ozdy.

Bular ýaly eserler diňe uly komissiýanyň ýa-da toparyň göçürip biljek zady bolsa-da, onuň ýeke özi şeýlekin uly işleriň hötdesinden gelmegini baþarypdyr.

Onuň işeňňirligine, çekýän zähmetine, düzgün-tertipli we yzygiderli edýän işlerine seredeniňde, gadymy döwürlerdäki beýik alymlaryň biziň döwrümüzäki tipiki mysalyny görýärsiň. Ziýa Awjy ýagdaýlar biraz gowulaşonsoň, dogduk depesi Reşadiýä gelýär we güýze çenli şol ýerde ýasaýar.

Onuň ýaly durmuşa örkleñen, topragyna, diline, medeniýetine hem-de edebiýatyna muşdak, bütin bu işleriň barsyny edip ýörkä-de salyhatlylygy elden bermeýän we hiç kime minnet etmeýän asylzada bolşuny göreniňde, oňa minnetdarlyk bildirmezlik mümkün däl.

Oňa uzak we sagdyn ömür arzuw etmekden başga elimizden gelýän zat ýok...

M. Halid SADINI.

@XalidSadini

Duşenbe, 07.12.2020 ý. Edebi makalalar